

Sola Fide – Alleen door geloof

Eerste van 3 vieringen over Luther

15 oktober 2017

Voorgangers: Henk Baars (overweging) en Hans Opschoor

Lezing uit Luther's 'De Knechtelijke Wil: verklarende dat er geen vrije wil is'

Luther heeft uitvoerig gediscussieerd met Erasmus, over een onderwerp dat nog steeds belangrijk is: de vrije wil. Misschien vindt U de draai die Luther daaraan geeft niet zo heel erg aansprekend: hij stelde daar een knechtelijke wil tegenover, al liet hij onze wil wel degelijk zijn vrije gang gaan over laten we maar zeggen: aardse zaken. In 1525 schreef hij Erasmus een brief van – schrik niet: bijna 200 gedrukte kantjes. Daaruit het volgende:

Zo staat dan nu vast, eerwaardige Erasmus, dat wij alle dingen doen uit noodzakelijkheid en niet door onze vrije wil. De vrije wil is een Goddelijke eigenschap. Als mensen zich die vrije wil toeëigenen, dan is dit niets anders ... dan of men zich de Godheid Zelf toeëigende, wat een grote godslastering en een verschrikkelijke roof van de Goddelijke eer zou zijn.

En hadden de theologen de mensen enige eigen kracht willen toeschrijven, dan hadden zij het volk moeten leren, dat die kracht met een andere naam genoemd had moeten worden, dan met de naam Vrije Wil. De mensen worden met deze naam jammerlijk bedrogen en verleid, terwijl ze er heel wat anders onder verstaan dan die theologen. Het volk meent dat het een kracht betekent waardoor iemand zich vrij kan wenden of keren, of het nu ten goede of ten kwade is. Laat ons theologen dan het volk leren, hoe zij dat woord "Vrije wil" wel moeten gebruiken, namelijk dat de wil van de mensen een beperkte vrije wil genoemd mag worden: niet ten aanzien van datgene dat boven hen is (zoals God), maar alleen ten aanzien van de laagste dingen, die onder hen zijn: dat zij van hun tijdelijk goed en bezitting, zoals van hun akker, huis, hof en zulke dingen mogen doen en laten naar hun eigen vrije wil. Maar: ten aanzien van God of van die dingen, die tot de zaligheid of verdoemenis van de mens strekken, heeft die mens geen vrije wil: zijn wil is gevangen; een knecht, of van de wil van God, of van de wil van de duivel....

Als de vrome kinderen van God goede werken deden alleen om het Koninkrijk te verwerven, zij zouden dat zo nooit verkrijgen. Nee, als ze zo dachten dan zouden zijn veel meer behoren onder de Goddelozen, die met een schalks oog het hunne zoeken. (in hedendaags Lutheraans jargon: Het Koninkrijk is niet te koop). Maar de kinderen van God doen graag het goede uit een goede gezindheid en wil: zij zoeken geen loon, maar zij zoeken alleen de eer en de wil van God. Christenen worden niet door hun vrije wil, maar door de Heilige Geest van God gedreven. Waar, Erasmus, is dan de kracht van de vrije wil, die naar wat goeds zou streven?

Lezing: Jeremia 23: 9-12

⁹ Over de profeten. Ik ben geschokt tot diep in mijn hart, ik beef over al mijn leden. Ik lijk wel dronken, bevangen door de wijn, zo vol ben ik van Jahwe's heilige woorden. ¹⁰ Overal in het land pleegt men echtbreuk, daarom ligt het land verdord, zijn de oasen in de woestijn uitgedroogd. Zij zinnen alleen maar op kwaad, hun macht steunt op onrecht. ¹¹Zelfs profeten en priesters zijn verdorven, in mijn eigen huis heb Ik hen op misdaden betrapt - godsspraak van Jahwe -. ¹²Daarom wordt de weg die zij gaan een glibberig pad in het donker, waar zij struikelen en vallen. Want rampen breng Ik over hen, als de tijd van hun straf is gekomen - godsspraak van Jahwe -.

Overweging: Rechtvaardiging van de goddeloze.

Teder noemde Martin Luther zijn vrouw Katharina von Bora (een gevluchte non) vaak de 'morgenster van Wittenberg'. Een naam die uitstekend past, want Katharina was een vroege vogel. In de winter stond ze om 5 uur en s 'zomers al om vier uur op en begon ze met haar werkzaamheden in huis, op de hoeve en op haar landerijen. Ze bewerkte akkers, verzorgde de verschillende moestuinen en voerde de varkens en koeien. Ook verbouwde ze rogge en haver en ze brouwde bier in haar eigen brouwerij. Dat alles deed ze zo behendig, economische verantwoord en efficiënt, dat je haar eigenlijk de eerste vrouwelijke en protestantse manager zou kunnen noemen. Luther wist heel goed wat hij aan haar had: "Ik zou mijn Kathe nog niet eens willen ruilen voor heel Frankrijk of Venetië, omdat ze een persoonlijk cadeau van God voor mij is" formuleerde hij vrij vertaald in een van zijn beroemde tafelreden.

Luther zelf kon dikwijls depressief zijn. Hij haalde haar daaruit. Ze deed mee aan theologische discussies, heel opmerkelijk voor die tijd. Je zou ze nu een super progressief stel kunnen noemen. Een priester die fel van leer trok in die tijd tegen de verwording van het rooms katholicisme, dat mensen in zijn greep hield op velerlei manieren. Als hij celibatair priester was gebleven had hij nooit zover kunnen komen.

Wat was nu de kern van zijn leer? In de voorbereidingsgroep duiden we aan dat we eigenlijk niet zoveel meer met Luther en zijn rechtvaardigingsleer kunnen doen, maar misschien toch wel bij nader inzien.

In het Lutheranisme staat de rechtvaardiging van de goddeloze centraal. Luther heeft de rechtvaardiging zelfs het artikel genoemd waarmee de kerk staat of valt. Als wij de rechtvaardiging niet meer leren, is het niets met ons gedaan. Zo zeggen Lutheranen. De rechtvaardiging is Gods toewending naar ons. Wij mogen er zijn, omdat God het zo wil. En alleen, omdat God het zo wil. Maar wat betekent dat? Wat zegt dat over ons? Geven wij er ons wel rekenschap van dat wij goddelozen worden genoemd? Na twee millennia denken wij als christenen heel wat van ons zelf, ook al willen we het niet zo toegeven. We hebben een groot huis opgebouwd van leerregels die God in een kader hebben geplaatst, waarin het voor de ware gelovige goed toeven is. Wij hebben een relatie met God, omdat God het zo wil. Dat is mooi natuurlijk. Maar wie zijn wij? En hebben wij wel een relatie met God? En hoe dan?

Er zijn zoveel geloven op de markt. Waarom zouden bijvoorbeeld ouders hun kinderen van het christelijk geloof vertellen? Wij zeggen dan dat kinderen veiligheid nodig hebben, grenzen. Ze leren eerst hun vader en moeder kennen en vertrouwen. Daarna pas leren ze ook anderen kennen en vertrouwen. Het is niet mogelijk van iedereen tegelijkertijd te houden. Maar de ouders hebben natuurlijk wel een probleem. In de multireligieuze en multiculturele wereld waarin de kinderen opgroeien is het lastig keuzes te maken. Ouders kunnen er niet meer mee leven dat andersgelovigen weggezet worden als mensen die het ware geloof niet hebben. En de ouders delen hun verwarring met heel veel anderen. Zij vragen zich af: wie zijn wij? Hoe zit het met onze relatie met God? Het antwoord wordt vanuit de traditie met een beroep op de rechtvaardiging gegeven: ja, jij hebt iets met God maar dat betekent niet dat je meer bent of beter dan de ander. Dat is niet aan de orde. Als het op geloven aankomt dan zijn we allemaal van God afhankelijk, tot welke religie we ook behoren. Als goddelozen heeft Luther ons getypeerd. En dat klinkt misschien heftig. Maar dat geldt alle mensen. Luther wilde aangeven, dat het geloof niet in ons bloed zit. Met onze fundamentele goddeloosheid zullen we moeten leven. Met het geschenk van het geloof kunnen we het aan.

Nu is een geschenk dat ons om niet geschonken wordt, niet gemakkelijk te accepteren. Wij willen graag de dingen in eigen hand houden. En zijn wij dan toch niet een beetje gelovig? We zoeken zekerheid in ons zelf. Het ligt voor ons religieus gevoeligen als groot gevaar op de loer. Dat de waarheid bij onszelf ligt. Dat denken we toch stiekem. De rechtvaardigingsleer trekt ons weg bij elke gedachte aan 'zelf doen' en bepaalt ons bij het wonder van Gods toewending tot ons. Een toewending om niet. Enkel en alleen omwille van Zijn liefde voor ons. Maar wie is ons? Zou God alleen de christenen bedoeld hebben? We kunnen de bijzondere

gave van Christus voor ons niet loochenen. Maar waar het beroep op Christus een zekerheid van exclusiviteit wordt, dreigt het weten van onze goddeloosheid uit het zicht te raken. En ook de kennis van de toewending als Zijn keuze verdwijnt. Wij claimen de liefde als bij ons horende en zo kan het niet bedoeld zijn. Je kunt dat helemaal niet claimen.

In het Oude Testament wordt van God en zijn volk als van een minnaar en zijn beminde gesproken. Daarmee draait alles om relatie. God is een God die niet zonder de mens kan en wil. Dat is zo vanaf de schepping. De profeten getuigen daarvan en ook in het nieuwe testament draait alles om relatie en het zijn in relatie. Jezus zoekt de mensen op. Zijn boodschap is altijd tot mensen gericht. Meermaals horen wij, dat hij met ontferming bewogen is. Het verdient dan ook de aandacht te kijken naar de relatie God en mens en de consequentie voor de relatie van mensen onderling. In het Matteüs-evangelie staat een prachtig hoofdstuk (hoofdstuk 25: 31 – 46) over het einde der tijden en de mensen die Christus niet gezien en gevoed hebben. Het zijn de mensen die hun naaste niet gezien hebben. Zij hebben Christus gemist. Christus kijkt ons aan met de ogen van de naakte, de weerloze, de arme, de hongerige. Christus kijkt ons aan met de ogen van de ander. En de ontvangende wordt de Christus. Wij vinden dat raar. Wij denken dat degene die schenkt de Christus is. Zo blijkt het niet te zijn. Het is degene die de genade ontvangt, die Christus representeert. In geloof zijn wij niet zo graag de mensen die de hand uitsteken. Toch lijkt dat onze opdracht als wij op Christus willen lijken: de naakte, de arme, de hongerige te worden en de hand uit te steken. Als Christenen durven wij te vragen, en durven we ook één te worden met degenen die vragen. Dat is een pittige omdraaiing , probeer het maar eens.

Deze tijd vraagt om een goede relatie met de andersgelovigen. We kunnen er in onze samenleving niet omheen. De leer van de rechtvaardiging, hoe ouderwets misschien ook, bepaalt ons bij wie we zijn: bedelaars niet meer dan dat. En het is de vraag of wij naar andersgelovigen ons ook zo op kunnen en durven stellen dat wij naar hen onze hand uitsteken. Wat zouden we van hen te verwachten hebben? Geloof, een goed woord? Liefde? Wie de gebeurtenissen van de afgelopen tijd volgt kijkt misschien verbaasd. De verhoudingen tussen de geloven lijken eerder te verharderen. We hebben niet zoveel van elkaar te verwachten. Atheïsten, moslims en hindoes en christenen trekken zich allemaal terug op hun eigen terrein of eerder, blijven zitten, waar ze zitten. Misschien kunnen we als christenen de eerste stap doen, wetende dat wij allen goddelozen zijn en afhankelijk van Gods genade en liefde.

Veel ontleend aan een tekst van de Lutherse predikant Trinetten Verhoeven, waarvoor ik haar dankbaar ben.

Henk Baars